Türkü ve Mektup

Vefa Taşdelen

Ayrılığın ve gurbetin olduğu yer, türkünün ve mektubun da olduğu yerdir. Aşk, ölüm ve ayrılık gibi insan varoluşunun kırılmaya uğradığı yerlerden türkü fışkırır. Halkımız büyük felsefe yapıtlarına imza atmamıştır. İleri düzeyde bilimsel ve teknolojik buluşlar da gerçekleştirmemiştir. Ama türkü söylemiştir ve bu anlaşılması gereken bir şeydir. "Türkü ve Mektup" başlığını taşıyan bu yazıda sevgi, ayrılık, gurbet ve hasret temaları bağlamında "türkülerde mektup" konusunu ele almaya çalışacağız. Bunu yaparken, yazımızın amacı her ne kadar *türküleri felsefe ile okumak* olmasa da, konunun otantikliğini bozmamak koşuluyla, birkaç felsefi değinide bulunacağız.

1. Türkü: Halin Dili

İnsanın "eninde sonunda" tecrübe edeceği, ne yaparsa yapsın kaçınamayacağı haller ve yaşantılar vardır: Eninde sonunda ayağım taşa takılacak, eninde sonunda düşeceğim, eninde sonunda mücadele edeceğim, eninde sonunda yorulacağım, eninde sonunda yenileceğim… Eninde sonunda benim olacak bu yaşantılar, beni kendim yapan, dünya içinde bulunuşumla ilgili özsel yanı temsil ederler. Bu dünyada bulunurken, dünya içindeki sınırlı ve sonlu varlığımla, aslında eninde sonunda kaçınamayacağım bu özle birlikte varolurum. Burada değil, şurada da yaşayabilirim, şu işi değil bu işi de yapabilirim. Okumadan, yazmadan, çalışmadan da yaşayabilirim. Oysa acıyı, ayrılığı ve ölümü tanımadan bu dünyada bulunamam. Onlar, bu dünyada bulunuşumun özsel yanını verirler bana. Yaşamı baştan sona çepeçevre kuşatan "sınır durumlar"[1] varsa eğer, sevgi, ayrılık, hasret ve acı da ona dahil olmalıdır: Eninde sonunda ayrılacağım, eninde sonunda yitireceğim, eninde sonunda acı çekeceğim, eninde sonunda öleceğim… Bu sınır yaşantılar, ne denli acı çekmeye yatkın olduğumu, adeta acıya tutulmak için bu dünyaya sürüldüğümü gösteriyor. Varoluşun neşesini, sevincini ve coşkusunu içtenlikle yansıtmalarına karşın, türküler, sanki varoluşun bu sınır durumlarını dışa vurmak için söylenmişler. Denebilir ki, sevinç ve neşe ikincildir. Sevinç, hüzünden sonra gelir, bu nedenle hüznü tanır. "Türkü yakmak", "türkü çağırmak" sözleri bile, türkülerin fışkırdığı kaynağı, bu kaynağın neşe, sevinç ve coşku kaynağı olmadan önce, bir ayrılık, hüzün ve umarsızlık kaynağı olduğunu gösterir. Şöyle de denilebilir: Halkımızın sofrasındaki ekmek ne kadar somut bir şeyse, yüreğinde tuttuğu hüzün de o kadar somut bir şeydir. Türküleri geliştiren asıl kaynak, bu hüzündür.

Bugün türkülerin bir anlaşılma sorunu ile karşı karşıya olduğu düşünülebilir. Gerçekten de, türkülerin yaşandığı ve söylendiği dünün dünyası ile dinlendiği bugünün dünyası arasında yaşam biçimi,

[1] "Varoluşun sınır durumları" Karl Jaspers'in bir kavramıdır. Şöyle der: "Er geç öleceğim, er geç acı çekeceğim, er geç savaşacağım… Varoluşumuzun bu durumlarına ben sınır durumları diyorum" (Jaspers, 52).

dünya algısı ve değer duygusu açısından önemli farklar vardır. Türküler, söz ve müzik olarak yaşasalar da, içinden çıktıkları yaşantı ve hal boyutu açısından yabancılaşmaya uğramışlardır. Ne var ki, yalnız insanın arızi yönüne ilişkin değildir onlar, yeryüzündeki varoluşun özsel yanını da ifade ettiklerinden, insanın yaşadığı her yerde ve her dönemde bir karşılık bulacaklardır kendilerine. Türkülerin dünyası değişmiştir, bununla birlikte, insanın yeryüzünde bulunuşu ile ilgili özsel yan yok olmamıştır. Dolayısıyla varoluşun sınır durumları, insan varoluşunun özsel yanını oluşturmaya devam ettikçe, türküleri anlamamız için hep bir neden olacaktır önümüzde. Bu özsel yan kendini fanilik duygusu olarak dışa vurma eğilimi taşır. Türkülerin köklerini besleyen en önemli kaynak, bu duygudur. Türkülerdeki hüzün ve coşku, bu fanilik bilincini üstü örtük de olsa hep sıcak tutar. Sözgelimi, *"Geçen gün ömürdendir"* deyişinde, ayrılığın, fanilik karşısında apayrı bir öze kavuştuğunu görürüz. Bu özde, duyulan acele ve tedirginlik ile yaşanan her an, varoluşun faniliği karşısında sonsuz bir değere kavuşur.[2] Ne var ki, yaşamı değerli kılan şey, salt "ölüm karşısında" ve "ölüme-doğru" olması değildir. Geçen günü anlamlandıran şey, sevgidir. Burada, sevgi, faniliği keşfetmekte, bu keşifle adeta yaralanmaktadır. Ölüm varsa, sevgiyi yaşamak için hayat gerçekten kısa demektir. Bu, yaşanan zamanın anlamını ve değerini öne çıkaran bir tutumdur.[3]

Bugün türkü dediğimiz yapı, hal ve yaşantı olarak zamanın bir noktasında başlamış ve bir noktasında bitmiş bir hadiseyi, bir öyküyü verir bize. Türküde bu hal ve yaşantı önceliklidir. Her türkü, biricikliği olan, zaman bakımından geçmişte kalmış bir olayı, bir hadiseyi konu edinir. Türkünün hücresidir o. Ama türküye girince, yaşanan hal türkünün hali olunca, "model olma" özelliği de kazanır. Türkünün her icrası, bizi temelde olan bu hadiseye, bu yaşantıya geri götürür. Türküde yaşadığımız, başkasının değil, kendi halimizdir aslında. Türkü sesiyle, sözüyle, sazıyla, ihtiva ettiği yaşantısıyla bütünlüğü olan bir ruh halinin adıdır. Yalnızca söylemenin değil, türküleri, ihtiva ettikleri yaşantı ve ruh haline göre dinlemenin de bir sırası ve zamanı vardır. Türkü halini oluşturan şey, bu öğelerin birlikteliğidir. Onlardan hiçbiri, kendi başına "türkü" değildir. Türkü, bu öğelerle birlikte dile gelir. Türkülerin anlaşılması da, bu öğelere katılma ve onları "kendinde hissetme" ile mümkündür.[4] Denilebilir ki, türkü söyleme ve türkü dinleme, dünya karşısında, sanatsal, varoluşsal ve felsefi bir tavırdır. Türkü dinlerken, türkü sayesinde kendimizi anlıyorsak, türkü söylemek gibi türkü dinlemenin de bir ruh hali gerektirdiği düşünülebilir. Türküyü anlamlı kılan türkünün sözü, sesi, sazı kadar, bütün bunlara anlam kazandıran, dinleyenin ruh halidir. Türkü, ruhumuza üflediği hava ile, içimizdeki sesi ve anlamı uyandırır. İçinde türkülerin ima ettiği yaşantının bir karşılığı olmayan ve bu yaşantıyı kendinde hissedemeyen kişi, türküleri anlamakta güçlük çeker.[5] Türkülerin anlaşılabilmesi için, türkülerin dünyasından, zaman, kültür ve yaşantı bakımından uzaklaştığımız gerçeği dikkate alındığında, empati yeteneğinin giderek daha çok gerekli olduğu söylenebilir. Empati, bizi temeldeki yaşantıya geri götüren yoldur. Bizi oraya kendimizle birlikte götürür, içi boş bir varlık olarak değil. Artık burada bir türküyü anlamak, salt türküdeki yaşantının anlaşılması değil, kişinin kendisini, kendi içsel zenginliğini de kattığı bir anlama olacaktır.

---

[2] Varoluşun son olanağı olan ölümün, *dünya-içinde-varlık*'ın varoluşunun her bir anını sonsuz değerde yapacağı, aynı zamanda, Heideggerci bir temadır. "Ölüm öyle bir şeydir ki, her Dasein onu zamanında bizzat üstlenmelidir. Ölüm, kendi özüyle, 'varoldukça' her durumda, benim ölümümdür." "Dasein'ın sonu olarak ölüm, tümüyle Dasein'ın kendi olanağıdır; salt, kesin, belirsiz ve geçilmez" (Heidegger, 240, 303).

[3] Ali İhsan Erdoğan'dan alınan bir Çorum türküsünde bu "âciliyet" şu şekilde ifade bulur: *"Hüseyin'im geçiyor gençlik çağları / Ya beni de götür ya sen de gitme"* (*SEA 3*, 82).

[4] İnsan ifadelerinin anlaşılması bağlamında, empati, Dilthey'ın kullandığı bir kavramdır. Anlaşılmak istenen hal ve yaşantının, kişinin kendi dünyasında yeniden üretilmesi, his ve sezgi olarak yeniden deneyimlenmesi anlamına gelir. Bu, bir sanat eserini anlamanın da en etkili yoludur. Aksi halde, "Aklı ve zihinselliği empatinin önüne koymak, insanı ve tinsel yaşamı anlamak bakımından, sanıldığının tersine, çoğu kez basbayağı engelleyici" olacaktır (Dilthey, 37).

[5] Bu nedenle, zamansal, kültürel ve değer boyutlu yabancılaşmayı da dikkate alarak, şöyle der türküde: *"Zamane halkına sırrı duyurma"* (*SEA I*, 3). Aynı tema, Ali Ekber Çiçek'ten alınan bir Erzincan türküsünde şu şekilde geçer: *"Dünya için gül benzini soldurma / Hâldan bilmeyene halin bildirme / Tabip olmayınca yaran sardırma / Azdırırsın bir gün yarayı gönül"* (*SEA 1*, 421).

Türküler, halin dolaylı anlatımına, zenginleştirilmiş, sanatsal hale getirilmiş ifade biçimine başvurmazlar. Onlar yüreğin aracısız dilini kullanırlar. Türkülerin dili sanatsal, edebi ve felsefi bir dil değil, gündelik dildir. Bu ifade biçimi, duyguların, düşüncelerin, hislerin doğrudan, yabancılaşmaya uğramamış ifadesidir. Mantıklı, akıllı, sanatsal olması öncelikli değildir. Türkünün dili, bir halin, halleşmenin dilidir ve bu onları içtenlikli hale getirir. Bu dil henüz sanatsal, düşünsel, felsefi, kültürel, hatta ahlaksal yönden işlenmemiş bir dildir. Bu seste, yürekten gelen bu ilk anlamda, zaman zaman toplumsal bilince aykırı öğeler bulunabileceği için tepki görme olasılığı vardır.[6] Türkü ilk dile gelendir. Felsefe ve sanat öncelikli bir dil değildir. Yine de yalın ve içtenlikli yapısı ona sanatsal ve düşünsel bir derinlik kazandırır. Basit ama şaşırtıcı, basit ama güzel, basit ama çekici, basit ama vazgeçilmez, basit ama olağanüstü, basit ama derin. Yüreği dolduran ifadeler, gündelik dil, bu basitliği oluşturur. Kimi zaman coşkulu, neşeli. Kimi zaman hüzünlü, kahırlı. Kimi zaman neyi nasıl söyleyeceğini bilmeyen: arzuhal, yakarış, dilek. Bir çığlık, bir ağıt, bir dua.[7]

Türküden söz etmek, türkülerden söz etmek olacaktır. Her türkünün, kendine göre bir havası, bir ruh hali ve dile getirdiği bir öykü vardır. Onlar tek bir bilincin ürünü değildir. Bu nedenle, "türkü" başlığı altında kendi içinde birliği, bütünlüğü ve tutarlılığı olan bir metinden söz edemeyiz. Türküler kendi içlerinde varoluşun farklı yüzlerini yansıtırlar. Bu nedenle herkese değil, ancak bu hale sahip insanlara seslenir ve onlara bir şey söylerler. Türkü sayısınca farklı yaşantı, farklı öykü ve ruh hali vardır. Yine de onları, sevinç/neşe ve hüzün kavramları ile belirleyebiliriz. Halk neşesini, eğlencesini, sevincini türkülere katarak onu paylaşılan, birlikte yaşanan bir şenlik haline getirmiştir. Düğünler, bayramlar, özel günler bir şenlik olarak yansır türkülere. Türkülerin sürekli eğilim duyduğu konulardan biri de hüzündür. Bu eğilim, insan varoluşunun, başta sözü edilen özsel gerçekliğinden kaynaklanıyor olabileceği gibi, türkülerin, bu dünyadan muradını alamamış, hayal kırıklığına uğramış, kısaca "aldanmış" insanların yüreklerinin sesi olmasından da kaynaklanır. Türküler, bu dünyadan muratlarını alanların değil alamayanların, hayallerini gerçekleştirenlerin değil gerçekleştiremeyenlerin, dünyaya doyanların değil gözü arkada kalanların söylemidir.[8] Onlarda, yeryüzündeki varlıklarına neşe katacak, yüreklerini dinginleştirecek, arzularına isteklerine, "muratlarına" kavuşmadıkları için hayatı boş, fani, acılı bir süreç olarak görenlerin duyguları vardır. Bu duygunun özü şu şekilde özetlenebilir: İnsan bu dünyaya sanki bir hayal kurmak, bir temennide bulunmak için gelmiştir. İnsanın özce olgunlaştığı bir seviyeye ermek, daha büyük bir hayal kurmada değil, hangi hayali kurarsa kursun, sonunda hayal kırıklığına uğrayacağı bilgisiyle gerçekleşir. Bu nedenle, neşeden ve sevinçten çok hüzün vardır türkülerde.

---

[6] Bununla birlikte, atasözü gibi özlü, eğitici, öğüt verici ve yol gösterici ifadeler de yer alır türkülerde. Sözgelimi, Aşık Mümin Meydanî'den alınan bir Kastamonu türküsünde *"Altın yere düşmeyinen pul olmaz"* der. Kurbanî Kılıç'tan alınan *ve "Sana bir nasihatim var"* diye başlayan türkü de, türkülerin eğiticilik işlevine örnek olarak gösterilebilir (*SEA 2*, 672).

[7] Türkülerdeki bu yalın güzelliği söz üzerinde örnekleyebiliriz. Salih Dündar'dan alınan bir Erzincan türküsünde şöyle der: *"Ezraile borçlu kaldım / Bir canım var yar aldı"* (*SEA 2*, 740). Fahri Yalçın'dan alınan Nevşehir türküsünde ise, *"Yüce dağ başında laleler susuz / Ana ben cahilem edemem yarsız"* der (*SEA 2*, 807). Abdülvahit Küzecioğlu'ndan alınan bir Kerkük türküsünde de, türkülerdeki yalın güzellik görülebilir: *"(Baba bugün) dağlar yeşile boyandı / Kim yattı kim uyandı / (Gözlerim ağam) kalbime ateş düştü / İçinde yar da yandı / Su serptim ateş sönsün / Serptiğim su da yandı"* (*SEA 3*, 21).

[8] Aşık Halil Yıldız'dan alınan Manisa türküsünde şu ifadeler geçer:*"Şu fani dünyaya geldim geleli / Talihim yüzüme gülmedi gitti… Boşa çıktı hayallerim düşlerim / Acıları ben sinemde beslerim"* (*SEA 2*, 727). Neşet Ertaş'tan alınan Kırşehir türküsü şöyle der: *"Yörü bire yalan dünya / Hiç vefanı görmedim / Geçti ömrüm muradıma / Eremedim eremedim." (SEA 2*, 804). Gazi Özdemir'den alınan Kırşehir türküsü de, hüzne eğilim duyan türküler arasındadır: *"Şeyda bülbül gibi güle konmadım / Murad alıp şu dünyada gülmedim…. / Garipler gurbette ah çekip ağlar / Bu ayrılık benim yolumu bağlar / Gideceğim yare yol vermez dağlar / Dağlar engel oldu sıla bulunmaz"* (*SEA 3*, 43). Gazi Özdemir'den alınan Kırşehir türküsü de aynı temayı dile getirir: *"Şeyda bülbül gibi güle konmadım / Murad alıp şu dünyada gülmedim"* (*SEA 3*, 43)

Gönül, yalnız türkülerin değil, halk kültürünün, edebiyatın ve sanatın da önemli bir kavramıdır. Türkü açısından bakacak olursak, onu, kişinin eğilim duyduğu, arzuladığı, bu dünyada yaşarken varlığını kendi varlığı ile tamamlamak istediği bir güzel sevgisi, güzele karşı eğilim, hoş olanı isteme olarak görebiliriz. Buna göre gönül "arzu eden", "isteyen" bir güçtür. Türküler gönlü, daha çok içinde yaşanılan anın bir eğilimi olarak betimlerler. Yaşamın çağrısı ve akışı vardır onda. Gönül güzel olanı ister, hoş olanı ister, tatlı olanı ister. Sevmek ister, sevilmek ister, sevdiği ile birlikte olmak ister, iyi yaşamak ister, güzel yaşamak ister, hatta sonsuz yaşamak ister. Varlıklı, güçlü ve zengin olmak ister. Acıdan uzak kalmak, rahat ve huzur içinde yaşamak ister. İmkânsız olanı bile ister. Bu nedenle bazen "deli gönül" olur adı. İmkânsıza çarpıp çarpıp yere düştüğünde, iki şey birden gerçekleşir: İlkinde feleğe sitem yükselir, ikincisinde ise zihin imge, olağanüstü özelliklerle donanmış "allı turna" gibi düşsel varlıklar üretmeye başlar. İstemek gönlün işidir.[9] Çünkü o dünyayı ve dünyanın güzelliklerini sevme yetisidir. Ama bütün bunları isterken, isteklerinin makul olup olmadığını düşünmez. Onun yerine akıl ve sağduyu yapar bu işi. Gönlün istekleri, insanı yücelten, kişiliği olgunlaştıran erdemlerle bağdaşmayabilir. İnsanın bazı erdemler ve insanlık değerleri uğruna fedakârlıkta bulunması, istek ve arzularından feragat etmesi gerekebilir. Sağduyunun bu bakış açısı gönle zor gelir. O, isteklerine hemen kavuşmak ister. Onların iptal edilmesine, hatta ertelenmesine bile tahammülü yoktur. Gönlün istek ve arzularında toplumsal ve ahlaksal değerlere aykırı öğeler bulunabilir. Bu anlamda, gönlün sesi, sağduyunun sesi olmayabilir. Yüreğin istediği şey murattır. Murat almak, murat almamak, gönlün arzularına kavuşması ile ilgili bir durumdur. Gönlün arzularını gerçekleştirememesi, türkülerde, "murat alamama" olarak ifade bulur. Dünyadan muradını alamayan, denebilirse, dünyadan gözleri açık giden, yaşarken hayal kırıklığına uğrayan ve mutsuz olan insanların türküleri, genellikle "feleğe sitem" şeklindedir. Felek, dünyadır bir bakıma. Gönülde sonsuzca arzulama gücü, felekte ise bu arzuları sonsuzca geri çevirme karşı gücü vardır.[10] Hüzün, hayal kırıklığı ve feleğe sitem, gönlün arzularının geri çevrilmesinin bir ürünüdür. Öte yandan, felek, insanların yazgıları ile ilgili bir deyimdir. Gönlün isteklerine karşı yaşamın gidişatını elinde tutan, onu istediği yönde evirip çeviren bir güçtür. Gönül onu geçemez. İşte bu geçilmez güce sitem vardır türkülerde. Bu bir bakıma Tanrı ile dolaylı bir konuşmadır da. İnsan olmanın güçlükleri, yaşamın kırılganlığı ve hüznün tabiiliği konusunda bir arzuhaldir. Bu arzuhalden sonra artık yapacak bir şey yoktur. Bu durumda türkü bir teslimat tutanağı haline gelir.[11]

Burada şu da söylenebilir: Türküler yer yer bir ağıttır. Bu ağıt, başka birinin ardından değil, daha çok kişinin kendi varoluşunun ardından yaktığı bir ağıttır.[12] Bir direnmenin, reddin, meydan okumanın, başkaldırının değil, kabullenmenin ve rıza göstermenin ifadesidir. Hüzün ona başka bir seçeneğinin olmadığı bilgisini vermiştir. Bu onun kendisini bilmesi konusunda bir bilgeliktir. Türküler böyle bir "ermişliğin", böyle bir "bilgeliğin" gönül yorumlarıdır. Fakat onlar aynı zamanda örtük bir sitemdir de: Eğer hayat varsa, eğer gönül varsa, eğer hayal varsa, eğer murat varsa, eğer dünya varsa, eğer gençlik varsa, böyle mi olmalıdır gerçekten, her şey böyle mi bitmelidir? Hüznün bilge-

[9] Gönül hakkında burada söylenenler, şu mısralarla, türkü sözleri ile özetlenebilir: *"Gönül ister gülün koklamasını / İzin vermez bağa girem bağbancı", "Gönül gurbet ele varma", "Gönül ne beklersin viran köşküne / Geçti Süleymanlık ne hayaldasın"* (*SEA 1*, 422). *"Gönül arzeyliyor dostu görmeyi / Engel bırakmıyo buna ne dersin." "Gönül sen bir padişahdın otursaydın tahtında" "Gönül der ki bir kuş olup uçam havaya", "Gönül yükseklenmiş alçaklayamam"* (*SEA 3*, 95, 96)

[10] Bu ifadeyi Aşık İsmail Aydın (Daimi)'den alınan bir Erzincan türküsü ile örnekleyebiliriz: *"Felek ilen şu cihanı bölüştük / Saray aldı hanı bana bıraktı / Yeryüzünü karış karış dolaştık / Zevki aldı derdi bana bıraktı"* (*SEA 3*, 79). Eyüp Yıldız'dan alınan Sivas türküsünde ise*, "Felek şad olacak günün göremedim / Garip gönlüm bir efkâra düşürdün"* der (*SEA 3*, 79).

[11] Hüseyin Temiz'den alınan bir Arguvan türküsü şöyle der: "*Felek senin bir gününü görmedim / Baharımda dem-i devran sürmedim" "Bilmem seni kime şekva eyliyem / Akıttın gözümden yaşımı felek"* (*SEA 3*, 35). Neşet Ertaş'tan alınan Kırşehir türküsünde ise şu ifadeler yer alır: *"Bin bir hayalınan doğdum anamdan / Şu fani dünyaya geldim gidiyom / Muradımı alamadım dünyadan / Derdin çeşmesinden doldum gidiyom"* (*SEA 3*, 36).

[12] Bu ifadeyi, Ali Doğan'dan alınan bir Sivas türküsü ile örnekleyebiliriz: *"Hesap ettim yaşım varmış yetmişe / Ne gelmişe döndüm ne de gitmişe / Benden selam olsun da yeni doğmuşa / Ben gocadım daha dünya gelinmiş"* (*SEA 3*, 69).

liği, hayatın karşısına ölümü, hayalin karşısına gerçeği, gençliğin karşısında ihtiyarlığı, kavuşmanın karşısında ayrılığı koyarak gerçeğe bağlı kalır. Bu nedenle türkülerin öne çıkardığı kanı, hayatın bir "aldanma" olduğu yönündedir. "Murat" denilen, "hayal" denilen, hatta "dünya" denilen şeyin kendisi, bir aldanıştır. Bu nedenle türküler sürekli hüzne eğilim duyarlar, bu nedenle sevinç hüznü tanır ve tam olarak ikincildir.[13]

2. Ayrılık Diye Bir Şey

Türkülerden ve mektuplardan söz etmek, kaçınılmaz olarak ayrılıktan ve hasretten de söz etmek olacaktır. Yalnız şiirlerin, edebiyat ve sanat eserlerinin değil, türkülerin de önemli temasıdır ayrılık. Taşıdığı olumsuz çağrışıma ve içerdiği acılı yaşam biçimine karşın, oluşturucu bir güçtür. Ayrılık olmasaydı, türkülerden bazıları da olmayacaktı kuşkusuz. Bu yaşantıyı ortaya çıkaran durum, kalbin yakınlığıdır. Kalplerin yakın ve bir olduğu yerde, gerçek anlamda ayrılıktan söz edilebilir. Kalpleri yakın olmayan insanların ayrılığı da söz konusu olmaz. Önce sevgi vardır, ayrılık sonra gelir.[14] Sevgi, her uzaklığı ayrılık ve gurbet yapma eğilimi duyar. Seven insanların olduğu ortam, mutlulukların ve kavuşmaların olduğu kadar, belki daha fazla, ayrılıkların da olduğu bir ortamdır. Ve ayrılık her zaman acıtmıştır yürekleri. *"Ölüm Allah'ın emri, ayrılık olmasaydı"* der türkü. Benzer şeylerin kendi aralarında kıyaslanabilecekleri dikkate alındığına, ayrılık ancak ölümle kıyaslanılabilecek bir acı deneyimidir. Öyle ki, ölümle kıyaslandığında, ölüm sanki daha tercih edilebilir bir halmiş gibi görünür. Çünkü türkünün diliyle söylersek, "*ayrılık ölümden beter*"dir.[15] Ayrılık mesafedir, uzaklıktır. Uzaklığı, gurbet ve ayrılık yapan, sevgidir. Uzaklık, sevgiden ötürü ayrılıktır, ayrılık sevgiden ötürü gurbettir. Ayrılığın ve hasretin büyüklüğü, sevginin büyüklüğüncedir. Sevgisi büyük olanın hasreti, hasreti büyük olanın da gurbeti büyük olacaktır.

Ayrılığın tecelli ettiği yaşantı durumlarından en önemlisi "gurbet"tir. Türkülerin sahibi olan Anadolu insanı, gurbet insanıdır.[16] O, hem kendi ülkesinde, hem de ülkesini bırakıp başka ülkelere giderken gurbeti ve tabii ki ayrılığı yaşamıştır. Ayrılık, seven kişilerin arasına giren uzaklık, mesafe ve çaresizliktir. Türkü kahramanı, her ne kadar "yol ver" diye ünlese de, dağlar arasından bir yol bulmak, dağları aşıp gitmek, sılaya, sevgiliye, eşe dosta kavuşmak kolay değildir. Bu nedenle türkülerde geçen dağ imgesi, genellikle "müşkül" ve "ayıran güç"tür. Ayrılık çekenlerin gözleri dağlarda olur. Çünkü sıla, yar, eş dost, kim varsa hasreti çekilen, işte o dağların ardında bir yerdedir. Bu nedenle dağ, öncelikle aşılması ve geçilmesi gereken bir "engel"dir. Ama başı pare pare dumanlandığında, kar ile boran kendisini geçilmez kıldığında, hüzün ve kasavet de o denli çoğalır.[17] Ama tür-

[13] Murat almama/alamama, feleğe bağlanır. Murat almayı gönül istemiş, fakat felek istememiştir. Bütün bunar, alın yazısının işidir. Ortada bir "kara yazı" vardır ve olup biten her şeyin nedeni odur. Teslim Budak'tan alınan bir Arguvan türküsünde de bu eğilim görülür: *"Keklik gibi kanadımı süzmedim / Doya doya murat alıp gezmedim / Bu kara yazıyı kendim yazmadım / Alnıma yazılmış bu kara yazı"* (*SEA 3*, 59).

[14] Ayrılık sevgidendir. Necmi Şahin'den alınan Bayburt türküsünde, *"Ben ayrılık bilmezdim /Ayrılık senden olur"* der (*SEA 2*, 520). Cafer Kırmızı ve Haydar Şahinkaya'dan alınan Erzurum türküsünde ise *"Ne bu sevgi olaydı / Ne de bu ayrılıklar"* der. Böylece ayrılığı sevgiye bağlar (*SEA 2*, 527).

[15] Türkünün, *"Ölüm ver Allah'ım ayrılık verme"* diye yakarışı, bu açıdan anlamlı görülebilir (*SEA 1*, 161). Türkülerde şu tür ifadelere de rastlanabiir:*"Şimdi ayrılığımız / Ölümden beter oldu"* (*SEA 2*, 589). *"Sevişüp de ayrılmak / Ölümün gardaşıdur"* (*SEA 2*, 635). Kaplan Tarsuslu'dan alınan bir Adana türküsünde ise ayrılık acısı şu şekilde ifade bulur: *"Bileydim ayrılık var / Doğmasaydım anadan"* (SEA 3, 184).

[16] Türkü kahramanı, on dört yaşında gurbete düştüğünden ve gözerinden kanlı yaşar akıttığından söz eder (*SEA 1*, 161, 164). Gurbetin temeli fakirliktir. Evlenme yaşına gelen genç, kendi masrafını karşılamak zorundadır. Bu da onları genç yaşta gurbetle tanıştırmaktadır (Bkz. *SEA 1*, 319, 354). Gurbet yabancı bir yerdir. Orayı gurbet yapan, yabancılığı ve yapılan işten çok çekilen hasrettir. Bu yönüyle gurbet, sabrın ve tahammülün denendiği bir yerdir. Türkülerin bir çoğu gurbet hakkındadır. Burada birkaç örnek verebiliriz: *"Yıkılası gurbete / Sağ gelen hasta gider* (*SEA 2*, 704). Gönül gurbet ele varma / ya gelinir ya gelinmez… Zalım gurbetin kahrı / ya çekilir ya ekilmez" (*SEA 2*, 422). Aşık Beyhani'den alınan bir Erzincan türküsünde ise şu dizeler yer alır: *"Yolumuz gurbete düştü / Hazin hazin ağlar gönül / Araya hasretlik girdi / Dertli dertli ağlar gönül"* (*SEA 2*, 801).

[17] Bir Silifke türküsünde bu durum şu şekilde ifade bulur: "*Yatamadım gasavattan meraktan / Aşk ateşi çıkmaz oldu yürekten*" (*SEA I*, 167). *"Yol verin yarim gele / Dinsiz imansız dağlar"* diyen Elazığ türküsü de, dağı adeta bir zindan bek-

küler, ümidi de besler: Dağ, ne kadar çaresizliği ve umarsızlığı dile getirse de, sevginin gücü, dağı yol eylemeye yeter. Bu imgelerden biri "turna", diğeri "at"tır. Turnalar yücelerden uçuşları ve güçlü kanatları ile "dağı yol eyleyen" varlıklardır. Kanat mesafeyi yok eder. İnanılmaz bir şeydir. Uzaklığa meydan okur. At da vardır, ama mekanı gurbet haline getiren uzaklığı aşacak, dağı yol eyleyecek güce sahip değildir. İşte turna, düşsel güzelliği, güçlü kanatları ve şaşmaz yön duygusu ile dağların üstünden uçacak, sılaya ulaşacak, selam iletecek ve hali arz eyleyecektir.[18]

Düşsel bir durumdur bu. İşin gerçeği ise "mektup"tur. Bu nedenle mektup, hep bir kuşun gagasında hayal edilir, hızlı gitsin, çabuk gitsin, bir an önce yerine ulaşsın diye. O da, tıpkı allı turna gibi dağları aşacak, uzaklardan seven ve hasret çeken yüreklere selam götürecektir. Bu nedenle, mektup, yaşanan çaresizliği ümide, hasreti sözcüklere dönüştürme sanatıdır. Öpüp koklanan, itina ile saklanan bir armağandır. Selamdır, haberdir, arzuhaldir. Kimi zaman başkasına yazdırılır utana sıkıla, ya da okutturulur.[19] Yare arzuhal yazan katip yücedir, kalem tutan eli kutsaldır. Katip, üçüncü kişi olsa da, doğrudan diyaloğun içinde olmasa da, sırra tanıklık edendir. Konuşmayı kesen ve iletişimi yok eden değil, olanaklı kılandır. İşte bu aracı kişiliğinden ötürü yüksek ve uludur. Bir Veysel türküsü şöyle der: *"Kurban olam kalem tutan ellere / Katip arzuhalim yaz yare böyle."* Yürek saftır. Halini doğrudan arz edecek yol yordamdan, sözcük ve cümle bilgisinden yoksun olsa da, ayrılık ve hasret içinde bir olgunluk ve erdem kazanmış, kadir kıymet bilir hale gelmiştir. Bu bilgelik, bu olgunlaşma, acıyı, sabrı ve tevekkülü de öğretmiştir ona. Artık mektup sıradan bir konuşma değil, kişinin kendini yoklaması, içindeki insanlık özünü işlemesi ve ötekine erme çabasıdır. Konuşmayı bilmese de konuşma isteğidir, yazmayı bilmese de yazma aşkıdır, okumayı bilmese de okuma sevdasıdır.[20]

3. Bir Yaşantı Olarak Mektup

Çeşitli mektup biçimleri vardır. Siyasi mektup, ticari mektup, edebi mektup, felsefi mektup, dini mektup, vb. Türkülerde yer alan mektup daha çok "hali bildiren" mektuptur. Bu nedenle, içinde ticari ifadeler yer almaz. Bir borcun veya alacağın tahsilini istemez. Talep edilen ticari eşyaların listesini sunmaz. Resmi bir mektup da değildir. Türkülerdeki mektup, sevgiliye, eşe dosta yazılan mektuptur. Bu, birbirlerini seven, özleyen ve merak eden insanlar arasındaki halleşmedir.[21] Yola durup "gelenden geçenden", göklere bakıp "uçan kuştan" haber sormak da, türkülerdeki haberleşme biçimlerinden biridir.[22] Bu çaresizliği imleyen ifadelerin yanında mektup, daha makul ve daha olası bir

---

çisi haline getirir. Celal Güzelses'ten alınan Diyarbakır türküsünde ise, *"Bu dağlar olmasaydı / Gül benzim solmasaydı / Ölüm Allah'ın emri / Ayrılık olmasaydı"* der (*SEA 1*, 243). İzzet Altınmeşe'den alınan bir Diyarbakır türküsünde şöyle der: *"Bu dağlar meşe dağlar / vermiş baş başa dağlar / O yar dönüp gelende / Yol verin aşa dağlar"* (SEA 2, 578).

[18] *"Turna gelir dağı taşı yol eyler"* der Recep Uçar'dan alınan bir Erzincan türküsü (*SEA 1*, 422). Muzaffer Özden'den alınan Bartın türküsünde ise şu dilekler yer alır: *"Gidin durnalar gidin / Yarime selam edin"* (*SEA 2*, 488).

[19] Ragıp Binzat'tan alınan bir Adıyaman türküsünde de, "mektup yazdırma" konusu, "*Bir mektup yazdırdım Urfalı kızına*" diye ifade bulur (*SEA 1*, 156). "Bir mektup yazdırdım dört yanı kareli" der Fuat Erenoğlu'dan alınan Rumeli Türküsü de (*SEA 2*, 593).

[20] Okuma yazma bilmeyenlerin de kendi aralarında anlaşabilecekleri, duygu ve düşüncelerini ifade edebilecekleri sembolik bir dil vardır aslında. Türkülerde geçen "mendil", okuması ve yazması olmayanların hal dillerini işleyebilecekleri bir yazı yazma biçimi olarak görülebilir. Oya, kilim, halı, bütün bunlar da kalbin dilince yazılan birer yazıttır (*SEA 2*, 593). *"Mendili oyaladım / Dürmeye kıyamadım / Dürmeye kıyamazken / Nazlı yare yolladım"* (*SEA 2*, 593). *"Mendilim dolu yemiş / O yar bana yollemiş / Selamı baş üstüne / Niye kendi gelmemiş"* (*SEA 2*, 593).

[21] Ahmet Turan'dan alınan bir Rumeli türküsünde, türkülerdeki haberleşme isteği, bir *"halini bildirme"* olarak ifade bulur. (*SEA I*, 338).

[22] Burhan Tarlabaşı'ndan alınan bir Erzurum türküsünde bu konu şu şekilde ifade bulur: "*Erzurum'a varayım / Yol üstünde durayım / Gelen geçen yolculardan / Ben yarimi sorayım" (SEA 1, 326). Yine bir Doğu Anadolu türküsünde "Ben bir keklik olaydım / Yollarına konaydım / Giden gelen yolcudan / Yarim seni soraydım*" der (*SEA 1*, 406). Kul Himmeti'den alınan bir türküsü, *"Gelenden geçenden haberin aldım"* der (SEA 2, 691). Ganime Ak'tan alınan Isparta türküsünde şu ifadeler yer alır: *"Kara karga olaydım / Kavaklara konaydım / Gelen geçen yolcuya / Ben yarimi soraydım"* (*SEA 2*, 734). Mustafa Özgül'den alınan Malatya türküsü şöyledir: *"Allı gelin al olaydı / Selvilere dal olaydı / Gelen geçen yolculardan / Nazlı Yar beni soraydı"* (*SEA 2*, 518). Nemciye Hanım ve Muzaffer Özden'den alınan Orta Anadolu türküsünde ise şu ifadeler yer alır*: "Seni nerede bulmalı / Uçan kuşa sormalı"* (SEA 2, 530).

tarzdır. İmkansızlık karşısında bir "imkan"dır, çaresizlik karşısında bir "çare"dir. Dolayısıyla zor şartlar altında, birbirini seven ve merak eden insanların aralarındaki iletişimi sağlayan, bu nedenle de kendisine büyük değer atfedilen bir haberleşme biçimidir.[23] Ayrılığın getirdiği merak ve iletişim ihtiyacı, hasretin verdiği acı, mektupla birlikte haber yollama, selam gönderme, armağan sunma şeklinde çeşitli ifade biçimleri ile birlikte varlık kazanır.[24]

Mektup bir arzuhaldir.[25] Yabancı dil bilmez. Türkü de arzuhaldir. O da yabancı dil bilmez. Gönlün dilini konuşur her ikisi de. Bu nedenle her zaman yazılandan ve söylenenden daha fazla bir anlamı ifade ederler. Sözcüklerde, cümlelerde, zarfın ve kağıdın kendisinde, söylenenden daha fazla bir anlam vardır. Öncelikle yarin eline değmiştir. Öncelikle yar katından gelmiştir. Öncelikle yarin kaleminden çıkmıştır. Öncelikle yarin kalbinin sesidir, öncelikle yarin düşüncesidir, öncelikle yarin duyguları ile yüklüdür. Dolayısıyla kağıdı ile, zarfı ile, pulu ile, yazılanları ve yazılamayanları, söylenenleri ve söylenemeyenleri ile anlam yüklüdür. Mektubun ucunu yakmak, içine bir hediye koymak, duruma göre kalp veya el figürleri çizmek, gagasında mektup taşıyan kuş resimleri yapmak, bütün bunlar, türküleri yaşayan, üreten ve söyleyen halkın mektup geleneği arasında yer tutan, kendine özgü anlam ve imaları olan simge ve sembollerdir. Böylece yalnız sözcüklerle değil, farklı simgelerle de sevginin ve hasretin iletimi gerçekleşir. Sadece haber değildir mektupla gelen. Sılanın, gurbetin, dostun, sevgilinin halidir.[26] Mektup; kâğıdı, pulu, zarfı, yazısı, kokusu, gelmesi, gitmesi, postası, postacısı, kısaca adetleri ile başlı başına bir yaşantıdır. İfade ettiği haber ile kişiye özgü bir değer taşır. Benim mektuplarım benim için değerlidir. Kişiye özgülüğü, ona tüm içtenliğini kazandırır.

Bir de mektubun kesilmesi durumu vardır. Bir şey olur, mektup kesilir ve artık gelmez olur. Acılı bir durumdur bu. Mektup, ölüm ve kalım arasındaki sınırı netleştirir. Kesildiği zaman, sınır birbirine karışır.[27] Mektup geldiği sürece, yürekler arasındaki uyum, dirlik ve düzen devam ediyor de-

---

[23] Sırrı Sarısözen'den alınan bir Orta Anadolu türküsünde, mektupların bu özelliğine muhtemelen bir askerin duyguları tercüman olmaktadır: *"Ellerin mektubu gelmiş okunur / Benin yüreğime hançer sokulur"* (*SEA 1*, 157)

[24] Mektup da ayrığı ortadan kaldırmaya yönelik yüreği yüreğe değdiren bir iletişim biçimidir. Bazı türkü sözlerinde bu anlama rastlarız. Bedri Nizam'dan alınan Rumeli türküsü: "Mektup saldım garadan / Dağlar kalksın aradan / Hasretin beni yaktı / Kavuştursun yaradan" (*SEA 2*, 588). Bir başka türküde de şu duygulara rastanır: "Ara ver de karlı dağlar ara ver / Al bu mektubu da götür yare ver / Yar hasreti yüreğimi yakıyor / Uçan kuşlar bu haberi yare ver" (*SEA 3*, 15).

[25] Ahmet Uzungöl'den alınan bir Urfa türküsünde mektubun bir arzuhal olduğu şu şekilde dile getirilir: *"Arzuhal için sultana geldim / Sailem lütfun ihsana geldim / Kanlı yaş ile arzuhal yazdım / Ol şehinşaha sunmaya geldim."* Sadık Güvener ve Salih Çağlar'dan alınan bir Samsun türküsünde de konu şu şekilde geçer: *"Bir mektup yazayım gün yüzlü yare / Gelsin arz edeyim halimi benim / Derdine düşeli oldum divane / Ölürsem yare çevirin yönümü benim"* (*SEA 1*, 56, 156).

[26] Dursun Dereli'den alınan Trabzon türküsünde, *"Mektup yazdım alasın / Okuyup ağlayasın / Mektubumun üstüne / Durmayasun gelesin" der* (*SEA 2*, 589). Ali çekiç'ten alınan Kırşehir türküsünde ise aynı tema şu şekilde geçer: *"Taze haber geldi kaşları karadan / Durmayıp sevdiğim gelsin demiş, Bergüzar göndermiş zülfün telinden / Tez günler içinde gelsin demiş"* (*SEA 3*, 116). Bu ifade, türkü ve mektup kültüründeki neşe ve sevinç anlarından birini muştular. *"Yar gelecek diye / sayarım haftaları"* (*SEA 2*, 746) diyen türkü de aynı neşeye katılır. *"Şu yüce dağların karı eridi / Sel oldu gidelim de bizim elere"* der Musa Eroğlu'nda alınan Silifke türküsü (*SEA 2*, 733). Bir başka türkü de, sılaya giden uzun ince yolları, yârin boyuna benzetir. Gurbetin güzel olan yanı, sılaya dönüşüdür. Acı sözler ve kırgınlıklar bile unutulmuştur, tıpkı şu türküde olduğu gibi: *"Memleketin çayır dikeni bana gül oldu / Anemin sitem sözleri bana bal oldu"* (*SEA 2*, 590).

[27] Mustafa Şimşek'ten alınan Söğüt türküsünde, altı aydır yârinden mektup alamayan, bu nedenle de onun hayati durumu hakkında ciddi endişeler taşıyan bir kişinin duygularından söz edilir. Cemil Cankat'tan alınan bir Urfa türküsünde, mektubun kesilmesi durumundaki yaşantı, yaşarken mezara girme olarak nitelenir. İhsan Ozanaoğlu'ndan alınan Kastamonu türküsünde ise bu yaşantının bilinen bir başka acılı yüzü açığa çıkar: *"Çanakkale içinde bir dolu testi / Analar babalar mektubu kesti"* (*SEA 1*, 177, 209, 332). Mektubun kesilmesi, umudun da kesilmesidir. Burada umudunu kesmesi, bir feda etme, gözden çıkarma değil, oğulun yaşadığına duyulan inancın yitirilmesidir. "Künyesi gelme" bu acılı toprakların kara haberlerinden biridir. Zekeriye Bozdağ'dan alınan Orta Anadolu türküsünden şöyle bir ağıt yükselir: *"Tren gelsin şu treni süreyim / Açın yüzünü ben yavrumu göreyim / Nuri'mi sağ salim gördüm diyene / Evimi barkımı müjde vereyim"* (*SEA 3*, 6). Ve eğer, bekleyen, *"Benim yârim askerden / Acep terhis olur mu"* (*SEA 2*, 737) endişesi içindeki bir nişanlı, bir sevgiliyse, artık kavuşmak da "ruz-i mahşere" kalmış demektir. Fatma Çil'den alınan Selanik türküsünde, ka-

mektir. Mektup yaşam, sevgi ve sadakat belirtisidir. Bu önemli bir şeydir. Zira gurbetin, kahrı ve acısı yanında, bir de sılayı unutturan büyüsü vardır. Bu büyüye kapılıp geride kalanları unutanlar da vardır.[28] Ama türküler, gönlün sesi olarak daha çok içtenliği, sevgiyi, sadakati, fedakârlığı, erdemi, dürüstlüğü ve bütün bunların temelinde olan insancıllığı (*insaniyeti*) dile getirirler. Bu ifadelerde, kendisini söyleyen/çığıran halkın karakteri, özü ve temeli vardır. Onları hilenin, yalanın, ikiyüzlülüğün, bencilliğin, sahtekarlığın ifadesi olarak göremeyiz. Türküyü türkü yapan öz, samimiyet ve dürüstlüktür.[29] Türkülerde bu savı çürütecek ifadelere de rastlanabilir, ama onlar istisna söyleyişlerdir. Bir halkın yüreğinin sesi olan türküler, o halkın karakterine tanıklık ederler. Dürüstlüğün, içtenliğin, erdemin yaralanması, bu karakterin de yaralanması olacaktır.

Sonuç

Mektup ayrılık diye bir şey olduğu için vardır ve herkes mektup sözcüğünden kendi ayrılığı kadar bir şey anlar. Burada hermeneutik bir sorundan söz edilebilir: Artık "gurbet" sözcüğü, eski anlamını yitirmiştir. Ayrılık sözcüğü de iletişimin ve hızın gündelik hayatımıza girmesi ile eski anlamını kaybetmiştir. Türkülerdeki anlam, yaşam biçiminin değişmesi ile eksilmeye uğramıştır. Dün "gurbet", "yaban el" diye türkü yakan insanların torunları, bugün oraları "sıla/yurt" edinmişlerdir. "Allı turna"nın ima ettiği hız ve iletişim gücü, günümüzün olağanüstü iletişim teknolojisi sayesinde bir temenni ve düş olmaktan çıkmış, mektup da neredeyse eski yaşantıya ilişkin objeler arasında yerini almıştır. Böyle bir dönemde, mektuptan söz etmek, gerçekten de bir hatıradan, geçmişte kalan bir yaşantıdan söz etmek olacaktır. Eskiden mektuplar hasret ve haber ifade ederdi. Bugün ise mektuptan söz etmek, sanki mektup üzerine konuşmaktan, mektup sevgisinden, mektupların ifade ettiği yaşantıya duyulan hasretten söz etmek olacaktır. Sonuç olarak şu söylenebilir: Mektup bir iletişim biçimidir. Kökeni tarihsel olarak çok eskilere, Sümerlerin kil tabletlerine kadar geri gider. O gün bugün önemli bir iletişim aracı olarak işlev görmüştür. Artık yeni iletişim araçları, tahtını sarsmış görünüyor. Geleceğin insanları mektup yazacaklar mı, içinde *"Mektup selam söyle benden sılaya"* ifadelerinin geçtiği türküler söyleyecekler mi? Şimdilik böyle bir ihtimal görünmüyor. Yazımızın bir yerinde geçen Erzurum türküsünde *"Ne bu sevgi olaydı / Ne de bu ayrılıklar"* der. Biz de bir temenni olarak şunu söyleyebiliriz: İnsanlar ne acılı gurbet deneyimleri yaşasınlar, ne yürekleri dağlayan türküler söylesinler, ne de hasret dolu mektuplar yazsınlar. Halk arasında şu tür dualar yapılır ve onlar yazımızın içeriğini tamamlayacak niteliktedir: "Allah gönlüne göre versin!", "Allah ne muradın varsa versin!" İnsanların gönüllerine göre, muratlarını alarak yaşayacakları bir dünyanın düşünü kurmak, tabii ki eğer böyle bir dünya varsa, insanlık adına her şeye değer, mektupsuz bir dünyada yaşamaya bile.

Kaynakça

Dilthey, W. (1999). *Hermeneutik ve Tin Bilimleri* (Çev. Doğan Özlem). İstanbul: Paradigma Yayınları.

Heidegger, M. (1995). *Being and Time* (Trans. J. Macquarrie – E. Robinson). Cambridge: Blackwell.

Jaspers, K. (1986). *Felsefe Nedir?* (Çev. İsmet Zeki Eyüboğlu). İstanbul: Say Yayınları.

---

vuşmanın mahşere kaldığından söz edilir. Asım Simav'dan alınan Kütahya türküsünde de aynı tema geçer (*SEA 2*, 150, 380). Kavuşmanın mahşere kalması türkülerde yinelenen bir temadır ve hep zor bir yaşantıda karşılığını bulur.

[28] *"Yarim İstanbul'u mesken mi tuttun / Gördün güzelleri beni unuttun / Beni evinize köle mi tuttun / Gayrı dayanacak özüm kalmadı / Mektuba yazacak sözüm kalmadı"* diyen Ahmet Gazi Ayhan'dan alınan Kayseri türküsü, kendi dilince bu duyguya tercüman olur (*SEA 2*, 772).

[29] Hacı Ahmet Kızılel'den alınan bir Erzurum türküsü, türkülerdeki bu erdemi, dürüstlük ve iyilik inancını örnekleyecek niteliktedir: *"Kes başım kanım aksın / Gadir bilene dogri"* (*SEA 3*, 89). Türkü kahramanı daha sonra şunları söyler: *"Sadıklığın bu muydu / Yedirdin kurda beni"* (*SEA 3*, 89).

(*SEA 1*) *Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi 1*, (2000). Ankara: Türkiye Radyo – Televizyon Kurumu Müzik Dairesi Başkanlığı Yayınları.
(*SEA 2*) *Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi 2*, (2000). Ankara: Türkiye Radyo – Televizyon Kurumu Müzik Dairesi Başkanlığı Yayınları.
(*SEA 3*) *Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi 3*, (2002). Ankara: Türkiye Radyo – Televizyon Kurumu Müzik Dairesi Başkanlığı Yayınları.